

DR. JAKOB SKET.

Spisal c. kr. poštni ravnatelj Anton Koder.

„Multaque pars ejus vitabit Libitinam.“
Horac.

V sledečih črticah, ki jih priobčujemo v Sketov spomin, ne nameravamo podati življenjepisa znamenitega, prerano nam odvzetega pokojnika, marveč razbrati hočemo ob njegovih delih samo ta ali oni spomin iz preteklosti, to ali ono misel o sedanjosti.

Ženij tiči v marljivosti — pravi Darwin. Tega izreka si je bil moral biti svest dr. Jakob Sket, ko je razposlal 1. oktobra 1880 svojim rojakom poziv na naročbo novega leposlovnega in znanstvenega lista „Kres“. Koliko samomoči, poguma in požrtvovalnosti je moralo vrveti po žilah še le osemindvajsetletnemu možu, živečemu izvan svoje ožje domovine, še nepoznanemu in nespoštovanemu, da je razvil tako smelo svojo mlado zastavo za svetinje svojega naroda na polju prosvete in kulture! Kdor začne boj v družbi mladih in maloštevilnih bojnikov, se mora opirati na svojo hrabrost in na ugoden bojni teren. Toda poslednji je bil za mladega Sketa neugoden. Medtem ko je on poizkušal postaviti v starodavnem Korotanu po Janežičevi smrti nov oltar za prosveto slovenskega slovstva, so si podali onkraj Karavank že znani slovstveniki dr. Ivan Tavčar, Fr. Levec in Janko Krsnik roke v „Ljubljanskem Zvonu“. Vnel se je konkurenčni boj za prvenstvo na literarnem polju. Enaka je bila ta borba po navdušenju, neenaka po številu bojnikov. Tu disciplinirana, v osebni stiki ojačena garda že bolj ali manj izkušenih beletristov; ondi na skrajni meji osamljeni mladi mož brez izkušnje, brez akademične mladine za seboj, brez stalnih sotrudnih rok okrog sebe. Junak je, kdor stopi praznih rok oboroženemu protivcu nasproti. Sket je bil mož brez bojazni in graje in poln „upa zmaže“. Pravicoljuben kakor Aristotel, strog kakor Kato in marljiv kakor čebela je zastavil pero za vzvišeno stvar. Slutil ni izpočetka, da ne bo stalno odbil uzurpacije svojih protivcev. Pokazati je hotel moč svoje požrtvovalnosti do one skrajne meje, ki je načrtovana nesebičnemu boju. Pasti za pravico z uma svetlim mečem v desnici, ni sramotno, nečasten je boj tudi za vzore z neviteškim orožjem.

Sket je bil prvi slovenski junak, ki je čutil puščice iz tetiv rodni bratov v tekmi za svetinje svojega naroda. Ker je bil sovražnik fatalističnega kvietizma, ker ni zahteval za svoj trud

ničesar nego bratskega priznanja, je bil obsojen v muko preziranja, ki bolj peče in boli — kakor izgubljena pravda.

Taka je bila „zlata“ doba na Slovenskem ob nastopu mladega Sketa za prosveto in kulturo. Izdalo se je bilo geslo: Slovstvo je monopol. Zanj je potreba posebnega dovoljenja; kdor se ne ukloni literarni hegemoniji, se postavi na „oder“. Naši novejši literatje nimajo pojma o terorizmu, ki je zavladal po Jurčičevi smrti na našem slovstvenem polju.

Davorin Trstenjak mi je pisal z dne 14. junija 1883: „Mi nimamo mirnega, značajnega in previdnega vodje, tako tudi ne estetično izobraženega objektivnega kritika, za to bosta trpeli politika in literatura naša.“ Profesor dr. Krek pa je obsodil v svojem pismu z dne 26. junija 1883 tedanji literarni boj z besedami: „Za njihovo ujedanje se čisto nič ne zmenimo! Kakov ‚Spectabilis‘ pač ni tega vreden in prav tako malo ne oni, ki po ‚Šk.‘ svoje burke uganjajo. ‚Kretini‘ poginejo na lastnej duševnej impotenci.“

Kako je bil užaljen Sket po konkurenčni gonji nekaterih „estetikov“, ki so poizkušali v mlaki utopiti mladi „Kres“, izpričuje njegovo pismo z dne 10. oktobra 1883. „Sramujem se naših ljudij. Imam grda poročila o ‚ondotnih‘ politikih. Gospod Levec se sam boji, da izgubi ‚Zvon‘ naročnikov. Neki ‚Kretinov‘ je bil o božiču pri meni. Čudil sem se njegovi neznačajnosti in norosti. Neumneži obirajo našo pisavo v ‚Šk.‘, ali ne vedo, kako je pisal Jurčič in kdo govori tako.“

Okroglo osemdeset pisem iz peresa Davorina Trstenjaka, prof. dr. Kreka in dr. Sketa leži pred menoj na pisalni mizi. Debelo knjigo bi napolnila ta pisma. Podala bi naši mladini zrcalo narodnega dela in boja v polpretekli dobi slovstvenega prerojenja. Tako knjigo podam o priliki Slovencem. Zrcalil se bo v njej boj onih naših pisateljev, ki so se borili obenem na dveh straneh: z narodnimi sovražniki — in s psevdorodoljubi ene in iste matere. „Nemo felix lyram tetigit.“ Ta izrek znači usodo naših literatov pred tridesetimi leti.

Dandanes je naše literarno delo že nekak „metier“, ki hrani za silo onega, ki sili za „lavorikami“. Celo za posmrtno slavo naših „nadepolnih“ je skrbnjeno. Zlate črke bodo hranile imena nekaterih mož, ki niso stradali ob svojem „za-

služnem" delu, ki so pomakali svoje pero le za „l'honneur du drapeau", za „parado", ko je bil naslov rodoljub pri nas še nekaj „epiteton ornans".

Kremenit značaj naših literatov in idealizem je rešil pogube čolnič narodnega dela v oni dobi. O tem nam je delovanje dr. Sketa ona visoka pesem, ki se danes več ne prepeva po naših poljanah. Sketovo delo se žalibog ni uvaževalo po zaslugi. Kdor deluje med štirimi stenami, se skriva za psevdonomi in ne hodi v koturnih na ulico, ne postane herold svoje dobe. Sket je bil delavec brez ostrog. Reklame ni ljubil, literarnemu trgu se je umikal.

Kdo ne pozna njegovih novel „Žrtva ljubosumnosti" in „Slika in srce" in pa romana „Milko Vogrin"?

Dr. Stojan je izginil s „Parnasa" in dr. Sket bi mu bil sledil, ko bi bil položil vse svoje prvorojence v zibel svojega lista. Šele zgodovinska povest „Miklova Zala" je prodrila v narod. Tega uspeha ne smemo pripisovati slučaju, da se je povila v naši največji „Družbi sv. Mohorja", temveč ker je izšla iz naroda, ker je Zala pravcata slovenska junakinja. Ko bi bili hodili naši povestničarji pred Sketom in za njim po svoje junakinje med narod, bi ne bili rodili toliko „Ofelij" v beletristiki.

Roko na srce! Kateri naš romanopisec, tudi Jurčič, se more ponášati s tako junakinjo kakor Sket. Zato so ga nosili naši leposlovni uzurpatorji na predpustni trg. Tisti pisatelj ubere pravo struno, ki nam poda sliko, ki nam ostane v spominu, ki živi med nami kakor podoba na steni v naši sobi. Poezija in slikarstvo sta sestri umetnici. Kdor piše podobe na papir, katerih ne more kopirati slikar na platno, ni povestničar. Slikar, ki ne ustvarja slik, ki nas ustavljajo, ko jih srečamo v galerijah, in nas ne vabijo, da se ozremo še enkrat čez ramo nazaj, ko odhajamo, ni slikar po volji božji.

Kje so Dalile, Kleopatre, Desdemone, Lukrecije, Ivane, Lote v naši literaturi? Jurčičeva „Polonica" in Sketova „Zala" sta edini znanki, ki ju pozna vsak omikan Slovenec in kateri naslika lahko vsak slikar po njuni karakteristiki. Ostale naše literarne „junakinje" nam izginejo iz spomina kakor popotnik, ki smo ga srečali slučajno na cesti.

„Sic itur ad astra", po taki pisateljski poti se hodi na Parnas. Bledolične gospice in gíz dave „subrete" naših sedanjih pisateljev žive le eno sezono v naši knjigi in v naši duši. Z izpreminjajočo modo izginejo one v izložbe starinarjev.

Kdor dela brez „klake", ga prekriče „srake", velja v javnem delu. Sket ni bil mož klake in

kritikarstva. Nikomur ni vsiljeval svojih idej in nazorov. Hodil ni na književni trg, kjer zavisi „hausse" in „baisse" javne hvale in priznanja bolj od okoliščin kakor od zasluge. Spuščal se ni v poulični boj, h kateremu ga je pozival mnog domišljav borec. Nikomur se ni posrečilo, izvabiti resnega moža v areno parodije v kvedrastih čevljih in v zavihanih rokavih.

„Molk je najboljšo orožje v boju s terziti" je svetoval dr. Krek. Sket je zmagal s svojim molčanjem. Zaprl se je v sobico, v katero je povabil svoje in svojih prijateljev muze. Zaklenil se je v samoto kakor mislec Kant, kakor Mohamed, a ne za dobo desetih let. V tihoti je našel zopet samega sebe. Vglobil se je v novo delo za prosveto slovenskega naroda: v slovnico materinega jezika in v čitanke za slovensko mladino.

Tak je bil Sketov odgovor na izzivanje in preziranje na beletrističnem polju. S tem odgovorom je okril z lavoriko svoje ime. Brez izrednega truda ne zeleni lavorika.

Byron pravi: „Ženij je tisti, ki dela šestnajst ur na dan, ali ki čuti v sebi neomejeno zmožnost za najtežje delo." Napoleon I. je bil tak ženij. Tudi Michelangelo. Tudi Raffaela in Rubensa ni utrudil čopič pri desetstisoč potezah. Naši „moderni" pa ustvarjajo z „metlo" v roki v dnevni mezdi — po ceniku na meter — svetovne galerije.

Po Janežičevi smrti je nastala nekaka anarhija v slovenski pisavi. Kolikor je bilo krepih in samozavestnih pisateljskih individualitet na slovenskem polju, toliko bolj ali manj različnih pisav je rastlo iz tal. Večina je posnemala Levstika in slavno ribniško narečje. Ta pisava je zorela v dobi germanizma v pismu in v politiki na Slovenskem, ko se je smatral naš jezik le za narečje, ko se slavisti še niso zanimali za našo govorico. Zaraditega se ni ukoreninila v knjigi. Naši pisatelji, ki so bili večji drugih slovanskih jezikov so hodili na posodo k slovanskim bratom v kočljivih jezikovnih zadregah. S temi posojili so zasejali mnogo posnetega iz slovanskih jezikov na naše polje. S to jezikovno mešanico se ni strinja naš narod. Preprostemu ljudstvu je bila ta „moda" pretuja, omikancem pa nepotrebna afektacija.

Vse to je čutil Sket. Vrnil se je k „matici" slovenskega jezika, k Janežiču. Prijel je za pero da razširi njegova pravila, in pa za pilo, da opili kar je nenarodnega in nedoločenega v njegov slovnici. V trudu mnogih let se mu je posrečilo povzdigniti Janežičevo knjigo na ono višino, na kateri se je urila in izurila vsa sedanja naša mlajša inteligenca. Medtem ko so bojevali naši slavisti nekrvave boje za to in ono obliko, za ta in

oni particip in enklitiko, je pripravljaj Sket slovenskemu jeziku pot v oni narod, ki je preziral doslej naš „idiom“, ker ga ni umel.

Sketova slovensko, nemška slovnica je ponesla naš jezik v široki nemški krog sosednjih dežel, — tako daleč, kamor ni prodrla dotlej še nobena slovenska knjiga. Sketova slovnica je odprla Nemcem kopico slovenskega slovstvenega zaklada. Odslej so jeli občudovati Nemci zgodovinski robec Anastazija Grüna, v katerem je prinesel nekdanj vse naše slovstvo v deželno zbornico. Sket je bil v pravcatem pomenu besede pionir slovenskemu jeziku v nemštvu.

Pri nas se še ni našel politik, ki bi bil zasledil, da sloni napredek v naši politiki in priznanje, da smo faktor med avstrijskimi narodi tudi maloštevilni Slovenci — na prodirajočem znanju našega jezika — v Nemcih.

Že danes izginja sramotica: „Der Windische, Mischmasch-Idiom“. Na njegovo mesto stopa „die nach Kultur und politischer Betätigung dringende slowenische Nation, welcher ernstes Streben und große Befähigung nicht abzusprechen sind“.

Sketova slovnica nosi naše ime v veliki kulturni nemški narod.

Poleg slovnice za Nemce, dalje „Sprach- und Übungsbuch“ in pa Janežič-Sketove slovnice so bile Sketu čitanke za srednje šole najbolj pri srcu. Temu aktuelnemu delu je posvetil svoje najboljše moči, zadnjih dvajset let svojega življenja.

Kakor da bi bil slutil Sket droben klopčič svojega življenja, je stopil zarana v delavnico, da konča pred mrakom svojo zadačo. „Beatus ille“, ki more reči v šestdesetem letu svojega življenja: „Multaque pars mei vitabit Libitinam.“ Sket je bil oni srečni mož. Njegovo življenje je bilo zimzelen, ki zeleni vse dolgo leto, ki ne pozna jeseni in zime.

Počitku se izogibljejo le blagi značaji. Vetrnjak prešteva že spomladi — ugodnosti jeseni. — Ogiblje se vročega solnca, da si ohrani belo lice — za dobo počitka.

Sket je bil zlata duša. Kolikor bolje se poglobimo v njegovo delovanje in njegovo življenje, toliko više ga čislamo. Imel ni osebnega sovražnika niti v domačem, niti v nasprotnem narodnem taboru. Nekateri ne cenijo previsoko moške priljubljenosti.

„Smehljajoče se lice ne čuti krivice,“ pravi pregovor. Sket ni nosil vode na obeh ramah. Klanjal se ni niti na levo, niti na desno; a izogibal se je kvedrastim čevljem. V najhujšem našem literarnem boju pred tridesetimi leti ni poznal osebne strasti. Molčal je. Molče je delal. Zvest je

ostal geslu profesorja dr. Kreka, ki je prigovarjal: „S tem nasprotnike najboljše kaznujemo, da jih preziramo.“

Sket ni užival sadu svojega truda.

„Životaril“ je po sodbi onih, katerim je „fruges consumere“ naravna pravica. Hodil je peš po prašni cesti življenja do zadnjega dne, da jo razširi in ugladi za ugodno vožnjo svojim rojakom; kopičil je v cvetu svojih let sklad na sklad svoje duševne žetve, da jo zapusti svojemu narodu, ko mu omagajo moči. Računal ni, kdaj napoči doba počitka, ki se je je veselil. Nasprotno. Vedeti ni hotel o brezdelnosti. „Delo je življenje, počitek je smrt,“ je bilo njegovo geslo. In v delu ni čutil peze svojih let. S peresom v roki je hodil z lahko stopinjo na višavo svojih idealov še v dobi, v kateri se opirajo mnogi že ob palico, „procul negotiis“. Najini poti sta se srečali v preporodu našega dela na slovstvenem polju. In ves ta dolgi čas sva hodila vstric, roko v roki, brata po mislih in po peresu. V dobi narodnega boja sva bila idealista, na zenitu svojih let skeptika in ko se je nagnil najin pot navzdol, — zagovornika nekdanjih idealov.

Ko sem čital letos zadnje Sketovo pismo z dne 12. februarja, sem mislil na Goetheja. Goethe je bil apostol dela. „Delo je prvi namen človeku,“ piše v svojih „Wilhelm Meisters Lehrjahre“. Dne 13. januarja 1778 pa je pripomnil v svoj dnevnik: „Najbolj obžalovanja vreden je človek brez dela.“ Njegov Faust pa deklamuje: „Uživanje posurovi.“ Iz zadnjega Sketovega pisma zveni prva in zadnja tožba njegova, polna tragike — zaradi prisiljene resignacije po delu. Piše mi: „Zbolel sem. Omotica me nadleguje —, oči se mi temne —; delati ne morem.“

Sket ni ničesar zahteval po dolgem trudu od svoje usode kakor več svetlobe za novo delo. „Mehr Licht!“ je zaklical Goethe z zadnjimi besedami, boreč se s smrtjo. „Oči se mi temne, delati ne morem,“ je bila zadnja Sketova tožba. Trud je življenje, mir je smrt. Za svetlobo svojega naroda je zastavil Sket svoje pero. In še umirajoč je hrepenel po svetlobi. Brez svetlobe ni življenja. Padel je kakor rimski borec. Pobit na tla, je hrepenel še po luči. Izdihnil je v areni boja. Brez resignacije je upiral do zadnjega trenutka svoje mrklo oko po luči — po delu. Pri tem ni bil sejmar in mešetar. Ponujal ni svojih del nikomur. Silil ni na trg, kjer se zvišujejo in ubijajo „kurzi“ narodnih zaslug.

Z dne 2. junija 1885 mi piše: „Še živim, a slabo in težko. Ogromno delo guli in žuli moja pleča. Ne morem se oddahniti. Zdaj je šola in

šolske naloge, zdaj list, zdaj korekture moje slovnice za Nemce v 3. izdaji, ki se baš tiska in naposled še slovensko berilo za V. in VI. šolo, katero sestavljam v največji naglici. Ne ostaja mi časa, da bi pisal za list itd." Isto jesen sem hitel na Vrbsko jezero, da opogumim svojega prijatelja v kritični dobi „Kresa“.

Izprehajaje se na jezerskih obalah sva zapечатila „leposloven“ značaj lista, kateremu sem bil boter pri krstu, priča pri „birmi“ in pogrebec na zadnji poti v poslednji številki. „Poleg beletristike potrebujemo tudi znanosti, kolikor mogoče, ako hočemo imeti kdaj slovenske srednje šole,“ je trdil Sket. „Kres“ se je prerodil v znanstveni list. Slovenska navdušenost za domače srednje šole ga je nesla že pol leta pozneje k pogrebu.

Ob Vrbskem jezeru sva sestavljala s Sketom „resume“ svojega petletnega dela. Bilanca ni bila pasivna; kajti zadovoljila sva se z „douceur de la vic“ pet let. Delala nisva za dobiček. „Kresu“ ni bil mamon „in votis“. Ob tej priliki sva vzela v pretres tudi marsikaj, kar je bilo že prej ozna-

čenega v najini jako obširni korespondenci. Ta pisma zapustim kritičnemu peresu — prej ali pozneje. Živo mi je še v spominu, kako mi je slikal Sket tedaj genealogijo novejših slovenskih beletristike.

Dejal je šaljivo: „Walter Scott je rodil Jurčiča, Jurčič je rodil Krsnika; Krsnik pa ni rodil nikogar, ker je bil ‚secundo geniturae Scottov‘. Ostali pisatelji so se rodili očetom drugih narodov. Eden si pritiska pečat francoskih novelistov in drugi pobira stopinjice za Jean Paulom, vsi se pa izogibljejo ‚Kresa‘, ki se zažiga na domačih tleh.“

Večina teh mož je že legla v grob. Sket jo je preživel. V teku let se mu je zacelila rana, ki so mu jo vsekali grobokopi „Kresa“. A v vsakem pismu se je spominjal rad svojega lista. Kar ustvari ljubezen, objame bolj vroče svojega roditelja kakor produkti duševne sile. Prvemu vdihne srčna kri življenje, drugemu trezno mišljenje. Sketu bo živel spomin v „Miklovi Zali“, ko bodo že davnej pozabljene njegove Slovnice in Čitanke.

OKOLI AZIJE IN AMERIKE.

Spisal dr. Vinko Šarabon.

John Cabot in nasledniki.¹

Toscanelli je rekel, da na globu najlaže pokaže svojo idejo, priti okoli sveta; imeli so pa to idejo že stari Grki. Zgodovina svetovne trgovine in svetovnega prometa nam pove, kako zelo so se trudili najrazličnejši narodi zasigurati si pot do zakladov indijskih in kitajskih, do dragih tkanin, še dražjih kamenov in neprecenljivih dišav. Zlato bajnega Ofira je bila deviza starim brodarjem, polnili so si ladje z dragocenim lesom, biseri ceylonski in zadnjeindski so jim donašali blagostanje; a kaj, ko so morali vse to dobiti le po arabskih prekupcih, sami niso mogli do virov bogastva in sreče. Portugizi so se prvi ojačili in se previdno plazili okoli Afrike, opluli leta 1486. rtič viharjev in z novimi nadami podali se na pot po širnem Indiku, išoč studencev sreče. Dobili so jih, odpodili od njih dotedanje varuhe, Arabce, in Lizbona je cvetela kot nobeno mesto tedaj. A zopet je bila vsakemu drugemu narodu zaprta pot okoli Afrike, skrbno so čuvali Portugizi svoj zaklad. Ker pa je bila ideja Grkov

o možnosti potovanja okoli sveta že precej razširjena in so se je oprijeli zlasti Italijani, dotedanji vladarji morja in prvi mornarji Evrope razen starih Normanov — ki pa z ostalo Evropo niso imeli nobenega stika —, so jo izkušali tudi udeležiti, priti Portugalcem takorekoč za hrbet in se udeležiti bogatega plena. In dva Italijana sta pri tem iskanju odkrila novi svet, imela ga pa za Indijo¹: Kolumb in Giovanni Gabotto.

Morebiti pa nekateri na poti proti zahodu niso mislili priti ravno v Indijo; saj so menili splošno, da je tam na zahodu dežela sreče, otok Antillia, otok sedmerih mest; tam je bila Platonova Atlantis, tam nordijska Vinlandija in na potu proti zahodu so Portugizi odkrili Azore. Lahko si predstavljamo, da so mornarji v pristaniščih živahno razpravljali te vesti; večje ko je bilo mesto, več se je sešlo tam ljudi, več je krožilo vesti, več je vzrastlo novih idej, novih načrtov. Zato tudi ni čuda, da so se porajali taki načrti zlasti v Bristolu, prvem pristanišču Angleške, prvem mestu za Londonom. In ker

¹ Po Nansenu, Hellwaldu, Hassertu, Peschelu itd.

¹ Indija v širjem pomenu je tedaj sploh Zadnja Azija.